

Situace žen migrantek v České republice v letech 2015 – 2020

Ke stínové zprávě České ženské lobby o plnění závazků ČR plynoucích z mezinárodní úmluvy CEDAW v rámci periodického monitoringu 2020

Eva Čech Valentová, Sdružení pro integraci a migraci

Prosinec 2020

I. Obecný kontext

K 31. prosinci 2019 žilo v České republice přibližně 253 000 migrantek, což činí poměr 42,65 % migrantské populace (celkem 595 881 osob) a přibližně 2,3 % všech obyvatel v zemi (Český statistický úřad, 2019). Po miléniu počet žen migrantek rychle rostl a, byť se ve sledovaném období se od té doby tento nárůst mírně zpomalil, *feminizace migrace* je i v České republice nepopiratelná.

Stejně jako jinde v Evropě i migrantky v České republice čelí vícenásobnému znevýhodnění v důsledku různorodých strukturálních, společenských, jazykových a kulturních překážek. Ve srovnání s muži a ženami z většinové populace žijí migrantky v sociálně i ekonomicky zjevně nerovném postavení. Tato nerovnost zvyšuje riziko jejich sociálního vyloučení a vytváří živnou půdu pro mimořádně rizikové situace, často spjaté s genderově podmíněným násilím či vícenásobnou diskriminací na základě pohlaví, příslušnosti k sociální skupině, etnického původu nebo migračního statusu (Hradečná a kol., 2016).

I přes určitý pokrok zůstávají nástroje státu v oblasti integrace migrantů a rovných práv, ale i aktivity nevládních organizací, sociálních či jiných veřejných služeb, pro systematické zmírňování znevýhodnění migrantek v České republice nedostatečné. Zároveň se v zemi po intenzivnějším přílivu migrantů do Evropy od roku 2015 vytvořilo sociální napětí, jež se projevilo v nárůstu určitých negativních jevů, jako jsou xenofobie, rasismus či různé druhy nenávistných projevů a násilí z nenávisti, které mají dopad především na muslimky a další rasizované skupiny (HateFree, 2018). Rasové profilování a institucionalizované stereotypy lze demonstrovat na známém příkladu „nošení šátku ve škole“, ve kterém soudy různých instancí neshledaly důvody pro uznání diskriminace žalující muslimské dívky v otázce jejího přístupu ke vzdělání (Úřad vlády České republiky, 2017).

Dále v důsledku pandemie Covid-19 se výrazně odкрыly genderové nerovnosti v české společnosti (Social Watch, 2020), především pak právě vůči marginalizovaným skupinám žen, byť jejich životy vážně zasáhla. Pokud jde o migrantky, tato znevýhodněná skupina nebyla nijak zohledněna ve vládních ochranných opatřeních v oblasti zaměstnanosti a sociálních věcí, která by jim pomohla k překonání obtíží vyplývajících z karantény.

II. Zohlednění situace migrantek ve strategických materiálech

Výše uvedené opomíjení žen migrantek v současném dění jen odráží obecnou realitu přehlížení této skupiny v sociálních a jiných souvisejících veřejných politikách. Až donedávna žádné hodnotící zprávy ani analýzy situace, *Strategický rámec Česká republika 2030* nevynímaje, nijak nereflektovaly, že tato skupina čelí problémům jak na legislativní, tak sociální úrovni (Hradečná a kol., 2016).

Dlouhodobě zůstávala genderově slepá zejména česká integrační a migrační politika, **obzvláště pokud se jednalo o identifikaci možných problémů souvisejících s integrací migrantek** do hostitelské společnosti, které se často dostávají do rizikových situací (Hradečná a kol., 2016). Teprve v roce 2012 vládní strategický materiál *Aktualizovaná koncepce integrace cizinců* uznal specifickou situaci migrantek a možnost jejich zapojení se na místním trhu práce (Vláda České republiky, 2016), tato inkluze však nevedla k žádným viditelným dopadům v jejich životech (Česká ženská lobby, 2015). Nejaktuálnější verze tohoto strategického materiálu z roku 2016 identifikuje migrantky jako jednu ze zranitelných skupin a řeší jejich konkrétní potřeby v některých oblastech: „*Důraz je kladen zejména na opatření umožňující jejich účast na integrační činnosti a ke snižování rizika izolace pomocí cílených informací a cílené nabídky integračních opatření, zejména výukou češtiny a posilováním jejich orientace ve společnosti*“ (Ministerstvo vnitra, 2019). V integrační strategii však stále chybí dostatečně konkrétní, kvantitativní a vynutitelná opatření zaměřená na práva jednotlivce a na sociální integraci migrantů v některých klíčových oblastech, jako je zaměstnanost, vzdělávání, zdravotní péče, sociální práva a především občanská a politická participace (Dumont in: Consortium, 2018).

Pozitivní signál na úrovni tvorby politiky lze spatřovat v nedávných aktivitách Úřadu vlády České republiky. Vládní strategie pro rovnost žen a mužů na období 2014–2020 jasně upozorňuje na otázku nedostupnosti veřejné zdravotní péče pro ženy migrantky a na otázku jejich vícenásobné diskriminace na trhu práce (Česká ženská lobby, 2015). V současnosti se intersekcionalita již stala horizontálním kritériem v rámci Strategie pro rovnost žen a mužů na období 2021+, které mimo jiné uznává vícenásobné znevýhodnění žen migrantek a dalších zranitelných skupin. Toto kritérium je dále rozvíjeno prostřednictvím cílených opatření v některých prioritních oblastech uvedené strategie, jako je zaměstnanost, prevence a potírání genderově podmíněného násilí, zdravotní péče a další (Úřad vlády České republiky, 2020).

III. Strukturální omezení imigrační politiky a legislativy

V první řadě je to imigrační politika a legislativa, která stanovením podmínek pro vstup a pobyt migrantů na území státu nastavuje pro ně určité adaptační mantinely a různé legislativní překážky integrace (Konsorcium, 2015). Vzhledem k tomu, že mezi nejběžnější cesty legální migrace do České republiky patří rodinná migrace, mají tyto strukturální bariéry větší dopad na ženy migrantky nežli muže, obzvláště v situacích, kdy je jejich pobyt na území státu závislý na statusu jejich manželů či partnerů.

Obecně jsou podmínky pro migraci rodin v mezinárodním kontextu hodnoceny jako mírně příznivé, poněvadž „*rodiny mají právo na sloučení, pokud jsou schopny splnit přísnější požadavky zavedené v roce 2013*“, jak uvádí studie MIPEX (Migration Policy Group, 2020). Tyto přísnější požadavky zahrnují

neúměrně vysoké poplatky či požadavek prokázání vysokých příjmů sponzora a nepřiměřené devítiměsíční lhůty pro zpracování žádosti o povolení k dlouhodobému pobytu za účelem sloučení rodiny (OPU, 2016). Zejména čekací doba na rozhodnutí o povolení k pobytu je potenciálně značně nepředvídatelným faktorem, jak plyne z předchozího častého nedodržování lhůt pro udělení nebo obnovení povolení k pobytu rozhodujícími ministerstvem vnitra, které v minulosti vedlo mj. k intervencím ze strany veřejné ochránkyně práv (Veřejný ochránce práv, 2016). Také netransparentní a nedostatečně funkční registrační systém Visapoint, používaný na českých ambasádách, v některých zemích původu bránil mnoha jednotlivcům ve vstupu do České republiky nebo výrazně o několik let prodloužil proces podávání žádostí. Tento problém se týkal například vietnamských státních příslušníků, kteří žádali o sloučení rodiny (Veřejný ochránce práv, 2017).

Kromě těchto omezení český zákon o pobytu cizinců na území ČR obzvláště restriktivně definuje rodinné příslušníky, což nejčastěji postihuje starší občany EU pobývající v České republice, kteří vyžadují péči dospělého člena rodiny, jenž není občanem České republiky/EU. Naopak ženy migrantky pocházející ze zemí mimo EU, jakožto matky dospělého člena rodiny, jenž je občanem EU, oficiálně nemají nárok na sloučení rodiny, pokud nemohou prokázat, že jsou závislé na obživě nebo nezbytné péči jim poskytované potomkem nebo manželem, a pouze si přejí žít v blízkosti svých nejbližších příbuzných (Hradečná a kol., 2016). Sloučení je v České republice náročné i pro smíšené a nesezdané páry, protože narážejí na rozsáhlé diskreční pravomoci rozhodovacích orgánů, které mají tendenci předpokládat, že příslušný partnerský vztah nebo manželství je účelové, a žádosti o udělení pobytu tak bývají v řadě případů zamítnuty (Vláda České republiky, 2015).

Na druhé straně mohou podle českého imigračního zákona žadatelé o sloučení rodiny, většinou ženy, měnit účel svého pobytu nebo požádat o rozvod až po několika letech pobytu v ČR. Jinak může jakékoli narušení rodinných vazeb s žadatelem vést ke zrušení povolení k pobytu. Povolení k pobytu rodinných příslušníků tedy závisí na oficiálně uznaných rodinných vazbách, což zesiluje závislost migrantek na jejich partnerech i jejich ohrožení v důsledku porušování práv, nezřídka vedoucího až k případům domácího násilí. V současnosti zákon předepisuje v rámci rozhodovacího procesu imigračních orgánů určitá ochranná opatření, která by měla zajišťovat udržitelnější postavení těchto rodinných příslušníků (Česká ženská lobby, 2015, Hradečná a kol., 2016).

Podle studie MIPEX vláda za posledních pět let v otázkách vymahatelnosti práv a dlouhodobého usazování migrantů učinila jen minimum (Migration Policy Group, 2020). Množství migrantů, často žen, proto často usiluje o získání trvalého pobytu, aby mohli požívat obdobná práva jako čeští občané, zejména právo na volný přístup na trh práce a záruku všech sociálních práv, včetně přístupu k systému veřejného zdravotního pojištění (Vláda České republiky, 2016). Pro získání trvalého pobytu však migranti musí splnit relativně přísné podmínky prokazující jistou míru integrace do společnosti a opět podléhají rozsáhlé diskreční pravomoci rozhodovacích orgánů. Pro ženy je obvykle splnění požadavku na jazykové znalosti na úrovni A2 a ekonomickou soběstačnost značně náročné. Tyto překážky se vztahují i na občany EU, s nimiž státní integrační opatření nepočítají, v důsledku čehož nemají přístup k některým veřejným službám, jako je bezplatné právní poradenství nebo kurzy českého jazyka (Konsorcium, 2015).

IV. Trojí neviditelnost žen migrantek na trhu práce

Zapojení na trhu práce představuje jeden z neúčinnějších prostředků integrace migrantů do společnosti. Od okamžiku přistoupení České republiky k EU začala převládat právě ekonomická migrace, díky čemuž došlo k výraznému zapojení migrantů, mužů i žen, na českém trhu práce. Míra nezaměstnanosti cizinců je buď nižší (u občanů ze zemí EU), nebo srovnatelná (u státních příslušníků třetích zemí) s nezaměstnaností českého obyvatelstva, a to v případě mužů i žen. Míra nezaměstnanosti žen migrantek se v České republice za desetileté období 2007–2017 dokonce snížila nejvíce v rámci tehdejší EU 25 (OECD, 2017).

Navzdory příznivým ekonomickým podmínkám v zemi, ženy migrantky, stejně jako ženy z většinové populace, častěji pracují na krátkodobé a nejisté pracovní smlouvy, dostávají nižší odměnu za srovnatelnou práci a nižší nebo žádné důchody. Zatímco genderová nerovnost mezi pracujícími osobami postihuje v České republice všechny ženy bez rozdílu, v případě migrantek a příslušnic národnostních menšin k tomu dále přistupují další faktory nerovnosti, jako jsou nerovné postavení mezi majoritní a menšinovou společností, strukturální nerovnosti a legislativní překážky ohledně přístupu migrantů k zaměstnání (Hradečná a kol., 2016).

Antropoložka Petra Ezzeddine (2011) vysvětluje postavení migrantek na trhu práce na základě *teorie trojí neviditelnosti*, podle níž jsou ženy migrantky na lokálních i globálních trzích opomíjeny ve třech úrovních - z pohledu společenské třídy, etnické příslušnosti a pohlaví. Tato „neviditelnost“ vede k jejich profesní segmentaci do několika hospodářských odvětví, jako je textilní průmysl, úklidové služby a služby v pohostinství nebo pečovatelské služby a práce v domácnostech (Mathéová, 2016). Přejít do jiného sektoru trhu práce je pro ně mimořádně obtížný i v případech, kdy absolvovaly rekvalifikační a jazykové kurzy. Další překážky kladené jejich profesnímu růstu spočívají v byrokraticky náročném procesu uznávání zahraničních kvalifikací nebo vzdělání (tzv. nostrifikace) a v nedostatečné podpoře péče o děti (Leontiyeva a Pokorná, 2014). V důsledku toho ženy migrantky často nevyužívají plně své kvalifikace, dosahují pouze na místa s nízkou kvalifikací a jsou vystaveny špatným pracovním podmínkám až vykořisťování ze strany zaměstnavatelů (Česká ženská lobby, 2015).

Obzvláště zranitelné jsou migrantky, které vykonávají práci v domácnosti a pečovatelské práce. Ty jsou většinou v důsledku neregulovaného pracovního statusu vykonávány v rámci šedé ekonomiky. To se týká především žen, které žijí ve stejné domácnosti se svými zaměstnavateli, neboť je zde extrémně obtížné zajistit a kontrolovat dodržování pracovněprávních předpisů, případně se domáhat ochrany před jakýmkoli typem zneužívání (Ezzeddine a Semerák, 2014). V poslední době výzkumy pozorují rostoucí komoditizaci péče o seniory, kterou stále častěji vykonávají migrantky z Ukrajiny. Tento trend odráží neschopnost českého sociálního systému poskytovat adekvátní péči seniorům v rámci svých vlastních struktur (Ezzeddine, 2019). V této souvislosti je spíše na škodu, že česká vláda odmítla ratifikovat Úmluvu MOP o důstojné práci pro pracovníky v domácnosti, jejíž přijetí by posílilo práva migrantů i možnosti jejich prosazování (Česká ženská lobby, 2015).

Vykonávání nejistého zaměstnání v kombinaci s diskriminací brání migrantkám ve sladování pracovního a rodinného života. Podle některých zpráv (OPU, 2016) existují případy, kdy mateřské školy odmítají zapsat k docházce děti migrantů. Ženy středního věku pak kvůli vícenásobné diskriminaci (včetně

diskriminace věkové) čelí problému se setrváním na trhu práce až do důchodového věku. Tyto ženy jsou pod silným tlakem, neboť finančně podporují své dospívající děti a zároveň musí zajišťovat péči o své nemocné rodiče v zemi původu. Jsou tak často ochotny přijmout jakékoli zaměstnání bez ohledu na úroveň dosaženého vzdělání, na původní povolání či zaměstnanecká práva. Zároveň není neobvyklé, že ženy migrantky v důchodovém věkubývají nuceny vrátit se do práce kvůli extrémně nízkému starobnímu důchodu, na který dosahují v důsledku neefektivní koordinace systémů sociálního zabezpečení mezi Českou republikou a zemí jejich původu (Hradečná a kol., 2016). Ve snaze vyhnout se obsazování pozic s nízkou kvalifikací v takzvaných „etnicizovaných sektorech“ proto například mladí vietnamští migranti fluktuují mezi svými dvěma identitami. S cílem překonat potenciální znevýhodnění se proto snaží získat co nejvyšší úroveň vzdělání a pozice v prestižních profesích (Formánková a Lopatková, 2018).

V. Překážky a příležitosti týkající se občanské participace migrantek

Česká integrační strategie uvádí, že „je třeba přijmout opatření k podpoře orientace migrantů ve společnosti s přihlédnutím k potřebám žen“ - např. podporovat zapojení migrantů do akcí místních komunit (Vláda České republiky, 2016). Ačkoli tento strategický cíl nijak nerozvíjí žádná konkrétní opatření, došlo v rámci uvedené strategie k posunu v dřívějším vnímání migrantek jakožto pasivních následovnic mužů nebo obětí obchodování s lidmi, případně výhradně v kontextu jejich reprodukční role (Česká ženská lobby, 2015). Ženy migrantky se do původní společnosti typicky integrují pomaleji, pokud přicházejí do země jako rodinné příslušnice svých manželů, kteří se již do jisté míry ve společnosti integrovali dříve. Bez znalosti jazyka a českého prostředí nezřídka ženy zůstávají silně závislé na svých partnerech a ztrácejí tak pracovní návyky, což dlouhodobě poškozuje možnosti jejich integrace do společnosti (OPU, 2016). Na druhé straně může mít migrace i emancipační charakter, zejména v případě žen, které díky příchodu do země získají ekonomickou nezávislost, jako je tomu např. u některých matek z Ukrajiny, které si migraci zvolily jako strategii k ukončení nefunkčního či dokonce násilného vztahu (Formánková a Lopatková, 2019).

I neziskové organizace v minulosti vykazovaly určité stereotypní vnímání žen migrantek v rámci organizování jim určených rekvalifikačních kurzů (Česká ženská lobby, 2015). Citlivější přístup těchto organizací k genderovým otázkám významně podporují projekty financované přibližně od roku 2012 z Evropského sociálního fondu nebo z Norských fondů, a to zejména projekty orientované na ženy migrantky (Hradečná a kol., 2016). Postupně tak dochází k většímu zapojení migrantek do aktivit neziskového sektoru a sociálních podniků, například do poskytování mezikulturních zaměstnaneckých služeb a komunitního tlumočení nebo do organizace komunitních akcí. Kromě těchto příkladů představuje dobrovolnictví, ať už formální nebo neformální, nejběžnější formu občanské participace cizinců v ČR.

Naopak, hlavní překážkou jsou omezené dostupné zdroje financování, které neumožňují realizaci udržitelných projektů s dlouhodobou kontinuitou. Dalším problémem je postoj samotných migrantů. Ti se ve větší míře do občanských iniciativ nezapojují, ani nevyužívají služeb občanské společnosti ke zlepšení svého postavení. Mladší generace migrantů do tohoto trendu přinesly určitý posun zakládáním vlastních spolků. Ty z nich, které vedou migrantky, se obvykle zaměřují na zdravotní péči, mateřství a péči o děti. Některé migrantky v Praze rovněž pracují u orgánů místní samoprávy jako kontaktní osoby pro agendu integrace migrantů (Čech Valentová v: Konsorcium, 2018).

Doporučení pro tvůrce politik:

- Aktualizovaná koncepce integrace cizinců, Vládní strategie pro rovnost mužů a žen i jakékoli další relevantní strategie by se měly zabývat všemi potřebami migrantů, a to prostřednictvím politik zohledňujících jejich specifické potřeby a s přístupem založeným na pozitivních krocích. Všechna opatření týkající se integrace migrantů by měla odrážet přístup diferencovaný podle specifických potřeb žen a mužů a zohledňovat požadavek jejich rovnosti. V oblasti reprodukčních práv a genderově podmíněného násilí je nezbytné přijmout ochranná opatření cílená specificky na ženy migrantky.
- Je třeba neustále a systematicky prosazovat přijímání legislativních závazků týkajících se práv pracujících osob z řad migrantů. Pro vybrané pracovní obory (jako např. pečovatelské a práci v domácnosti, zemědělství či pohostinství), kde ženy migrantky často pracují za nejistých podmínek, by bylo vhodné práci profesionalizovat a odměňovat na základě určení přiměřené minimální mzdy a stanovení práv a ochrany pracovníků a pracovníc v zákoníku práce.
- Větší důraz by měl být kladen na uznávání kvalifikace, validaci dovedností a zvyšování kvalifikace těch migrantů, kteří pracují pod úrovní osvojených dovedností. Důležité je i nasměrovat prostředky do podpory v minulosti zaměstnaných žen, které mají osvojené pracovní dovednosti, aby se na trhu práce zapojily dříve, než tyto dovednosti ztratí. Integrovaná opatření, politiky trhu práce a související programy by se měly zaměřit i na ženy s nízkou kvalifikací, starší a dlouhodobě nezaměstnané ženy, aby zvýšily jejich šance k integraci na trhu práce a podpořily jejich pozitivní zapojení do české společnosti (např. prostřednictvím mentoringu, asistovaného dobrovolnictví, školení před vstupem do zaměstnání, zprostředkování práce, specializovaných jazykových kurzů, odborného vzdělávání, apod.)
- Tvůrci politik musí disponovat údaji o migraci členěná podle pohlaví, věku, etnického původu a migračního statusu, aby mohli odpovídajícím způsobem reagovat a vytvářet fakty podložené politiky. Takto zpracovaná data zároveň usnadní monitorování výsledků integrace migrantů/uprchlíků.
- Je rovněž nezbytné získat požadovanou finanční podporu, a to jak z evropských fondů, tak z vládních zdrojů. Podle Evropského hospodářského a sociálního výboru je jednou z podmínek lepší integrace žen migrantek na trhu práce (i mimo něj) zajistit, aby na jejich integraci bylo vyčleněno alespoň 50 % z celkových finančních zdrojů vyhrazených na integraci migrantů.